

# NEVILTIES LYGIS, NUOSTATOS SAVIŽUDYBIŲ ATŽVILGIU IR SUICIDINĖ RIZIKA

## Paulius Skruibis

Doktorantas  
Vilniaus universitetas  
Klinikinės ir organizacinės psichologijos  
katedra  
Universiteto g. 9/1, LT-01513  
Tel. 8 686 369 79  
El. paštas: paulius@skruibis.lt

## Evaldas Kazlauskas

Socialinių mokslų daktaras  
Vilniaus universitetas  
Klinikinės ir organizacinės psichologijos  
katedra  
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius  
Tel. (85) 266 76 05  
El. paštas: evaldas.kazlauskas@fsf.vu.lt

## Danutė Gailienė

Profesorė, habilituota socialinių mokslų  
daktarė  
Vilniaus universitetas  
Klinikinės ir organizacinės psichologijos  
katedra  
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius  
Tel. (8 5) 266 76 05  
El. paštas: danute.gailiene@fsf.vu.lt

*Remdamiesi ankstesnių tyrimų rezultatais keliamo prielaidą, kad nuostatos savižudybių atžvilgiu yra svarbus kintamasis įvertinant savižudybės riziką (suicidiškumą) – nevilties lygis ir nuostatos savižudybių atžvilgiu geriau prognozuoja tiriamųjų savižudybės riziką negu tik nevilties lygis. Hipotezė yra tikrinama jaunų vyrų, atliekančių privalomąją karinę tarnybą, imtyje (N = 368). Tyrimo metu nustatyta, kad įvairūs nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektai ir nevilties lygis yra reikšmingai susiję su tiriamųjų suicidiškumu. Stipriausiai su suicidiškumu koreliavo savižudybės priimtinumai ( $r = 0,36$ ,  $p < 0,01$ ). Taikant hierarchinę daugiamatę regresiją nustatyta, kad nevilties lygis prognozuoja 21,1 proc. suicidiškumo kintamojo variacijos, o nevilties lygis kartu su nuostatomis savižudybės atžvilgiu – 34,2 proc. Gauti rezultatai patvirtino prielaidą, kad nevilties lygio ir nuostatų savižudybių atžvilgiu sąveika vyrų suicidiškumą prognozuoja geriau, negu nevilties lygis atskirai.*

**Pagrindiniai žodžiai:** nuostatos savižudybių atžvilgiu, nevilties lygis, suicidiškumas, savižudybės.

*Nuostatos savižudybių atžvilgiu.* Pirmieji empiriniai nuostatų savižudybių atžvilgiu tyrimai (pagal paieškos *Medline* duomenų bazėje re-

zultatus) atlikti palyginti neseniai – aštuntajame praecito amžiaus dešimtmetyje (Ginsburg, 1971; Sale et al., 1975). Sukūrus pirmąjį dau-

giafaktorinį nuostatų savižudybių atžvilgiu klausimyną SOQ (*Suicide Opinion Questionnaire*; Domino et al., 1982), tokių tyrimų ėmė sparčiai gausėti. Nuo to laiko surinkta užtektingai duomenų, rodančių, kad nuostatos savižudybių atžvilgiu yra susijusios su mintimis apie savižudybę, mėginimais nusižudyti ir įvykdyti savižudybių paplitimu. Individai, savižudybes vertinantys kaip priimtina elgesio būdą, dažniau galvoja apie savižudybę (Gibb et al., 2006) ir mėgina nusižudyti (Salander Renberg and Jacobsson, 2003). Neseniai atlikta Pasaulio vertybių tyrimo (*World Value Survey*) duomenų, surinktų 1990–1993 m. 31 pasaulio šalyje, analizė parodė, kad aukšti šalių savižudybių rodikliai yra susiję su tų šalių gyventojų palankiomis nuostatomis savižudybių atžvilgiu (Stack and Kposowa, 2008). Pastarojo tyrimo rezultatai patvirtina daugelio tarpkultūrinių studijų rezultatus: tiriamieji (įvairiose imtyse) iš šalių, kurių savižudybių rodikliai aukštesni, yra linkę vertinti savižudybes kaip priimtinesnį elgesio būdą (Domino and Takahashi, 1991; Etzersdorfer et al., 1998; Dervic et al., 2006; Skruibis et al., įteikta spausdinti).

Daugelyje studijų yra tiriamos sąsajos tarp suicidiškumo (minčių apie savižudybę, mėginimų nusižudyti bei įvykdyti savižudybių) ir vieno iš nuostatų savižudybių atžvilgiu aspekto – savižudybės priimtimumo. Taigi nėra atsižvelgiama į nuostatų savižudybių atžvilgiu multidimensiškumą. Todėl svarbu paminėti tyrimus, kuriuose sąsajų ieškoma ir su kitais nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektais. E. Salander Renberg ir L. Jacobsson (2003), lygindami didesnės savižudybės rizikos tyrimo dalyvius su mažesnės rizikos tiriamaisiais nustatė, jog moterys, pasižyminčios didesne savižudybių rizika, buvo labiau linkusios suprasti savižudybes, vertinti jas kaip normalų (įprastą) ir tarpasmeninių santykių problemų sąlygotą reiškinį. Vyrai, pasižymintys didesne savižudybių rizika,

buvo labiau linkę vertinti jas kaip normalų (įprastą), tarpasmeninių santykių problemų nulemtą reiškinį.

*Nuostatų savižudybių atžvilgiu ir savižudiškumo sąsajų tyrimai Lietuvoje.* Lietuvoje taip pat atlikti keli tyrimai, kuriuose nagrinėjamos sąsajos tarp nuostatų savižudybės atžvilgiu ir minčių apie savižudybę, mėginimų nusižudyti ir įvykdyti savižudybių paplitimu. J. Ružytė (1993) atliko dviejų Lietuvos rajonų, kurių vieno savižudybių rodikliai didžiausi, o kito mažiausi šalyje, vyresniųjų klasių moksleivių nuostatų tyrimą. Tyrimo rezultatai parodė, kad rajono, kur savižudybių daug, vyresniųjų klasių moksleivių nuostata savižudybių atžvilgiu buvo pozityvesnė – t. y. jie buvo labiau linkę savižudybę vertinti kaip priimtina išėitį iš sunkios gyvenimo situacijos, negu rajono, kur savižudybių mažai, moksleiviai. N. Žemaitienė ir A. Zaborskis (2005), analizuodami Pasaulio sveikatos organizacijos Tarptautinio moksleivių sveikatos ir sveikos gyvensenos tyrimo duomenis, nustatė, kad moksleiviai, turintys palankesnes nuostatas savižudybės atžvilgiu, dažniau turėjo minčių apie savižudybę arba buvo mėginę save žaloti. A. Lošakevičiaus (2005) duomenimis, savižudybės priimtimumas buvo kur kas didesnis tarp mėginusiųjų nusižudyti asmenų, negu tarp medicinos studentų ar greitosios pagalbos ligoninės personalo. Naudodama *Attitudes towards suicide questionnaire* (ATTS; Nuostatų savižudybių atžvilgiu klausimynas) metodikos lietuviškąją versiją įvairiose imtyse surinktus duomenis, E. Šekštelienė (2006) nustatė, kad didelės savižudybės rizikos tiriamieji savižudybes vertino kaip labiau priimtina elgesio būdą.

*Neviltis.* Neviltis yra kitas psichologinis kintamasis, labai stipriai susijęs su savižudišku elgesiu. A. T. Beck ir R. A. Steer (1988) nustatė, kad nevilties lygis, matuojamas *Beck Hopelessness Scale* (Becko nevilties skalė), patikimai

ir geriau negu depresijos skalės prognozuoja savižudybės riziką. R. W. Maris ir kolegos (2000) nevirtį priskiria prie 15 veiksnių, geriausiai prognozuojančių savižudybes. E. S. Shneidman (2002) teigimu, nevirtis yra vienas iš 10 beveik visoms savižudybėms būdingų bruožų. Anot jo, bejėgiškumas ir nevirtis geriausiai apibūdina nusižudyti ketinančio žmogaus emociinę būseną. J. M. G. Williams ir L. R. Pollock (2000) taip pat priskiria nevirtį prie svarbiausių psichologinių kintamųjų, susijusių su savižudišku elgesiu.

*Nuostatų savižudybių atžvilgiu ir nevirties sąveika.* B. E. Gibb ir kt. (2006) atkreipia dėmesį į tai, kad nors depresija ir nevirtis yra laikomos pripažintais savižudybės rizikos veiksniais, daugelis depresiškų arba nevirtį išgyvenančių žmonių niekada nemėgina nusižudyti. Šie autoriai kelia hipotezę, kad tarp depresiškumo bei nevirties ir savižudiško elgesio yra tarpiniai kintamieji, kurie gali didinti arba mažinti savižudybės riziką. Vienas iš tokių kintamųjų – nuostatos savižudybių atžvilgiu. Ši hipotezė pasitvirtino tarp minimų autorių tirtų koledžo studentų vyrų – nevirties ir depresiškumo lygiai buvo reikšmingai susiję su mintimis apie savižudybę (kuo aukštesnis nevirties ir depresijos simptomų lygis, tuo labiau išreikštos mintys apie savižudybę) tik tų vyrų, kurie pasižymėjo santykinai teigiamomis nuostatomis savižudybių atžvilgiu. Tarp tyrime dalyvavusių moterų šis dėsniumas nepasitvirtino – nevirties ir nuostatų, prognozuojant mintis apie savižudybę, tarpusavio sąveika nebuvo aptikta. Be to, nuostatų savižudybių atžvilgiu ir minčių apie ją ryšys buvo stipresnis moterų, kurių depresijos simptomai mažiau išreikšti, negu moterų, kurių depresijos simptomai labiau išreikšti. Autoriams šis skirtumas tarp vyrų ir moterų buvo netikėtas, tačiau jie mano, kad jis gali būti paaiškinamas vyrams būdingesniu polinkiu ieškoti aktyvių būdų, kaip pabėgti nuo prislėgtos

nuotaikos (Gibb et al., 2006). Kitaip tariant, jeigu vyrui savižudybė yra priimtinas elgesio būdas, tai išgyvendamas stiprią nevirtį jis gali mėginti nusižudyti (arba bent jau svarstyti toki variantą). Moterys, kitaip negu vyrai, gali turėti teigiamų nuostatų savižudybių atžvilgiu, tačiau, išgyvendamos stiprią nevirtį, jos nebūtinai imasi kokių nors savižudiškų veiksmų.

Remdamiesi savo atlikto tyrimo rezultatais B. E. Gibb ir kt. (2006) siūlo tokį savižudybės rizikos modelį: palankios nuostatos savižudybės atžvilgiu, kai jas aktyvina prislėgta nuotaka ir nevirtis, padidina savižudybės riziką. Jei-gu šį modelį patvirtintų tolesni tyrimai, tai būtų dar vienas argumentas, kad savižudybių prevencijos priemonės turėtų būti nukreiptos ir į nuostatas savižudybių atžvilgiu. B. E. Gibb ir kt. (2006) modelis apima tik kelis kintamuosius (nevirties lygį bei nuostatas savižudybės atžvilgiu) ir dėl to nepretenduoja į išsamų visų savižudybės rizikos veiksnių paaiškinimą. Tačiau šis modelis reikšmingai papildė tokias plačiai žinomas savižudiško elgesio teorijas kaip E. S. Shneidman (2002) dvasinio skausmo teorija arba R. W. Maris ir kt. (2000) bendras savižudiško elgesio modelis, kuriuose pabrėžiama nevirties įtaka savižudiškam elgesiui, bet neatsižvelgiama į nuostatų savižudybių atžvilgiu vaidmenį.

**Tyrimo tikslas.** Pagrindinis mūsų tyrimo tikslas – patikrinti B. E. Gibb ir kt. (2006) siūlomą modelį, pagal kurį nuostatos savižudybių atžvilgiu yra tarpinis kintamasis tarp nevirties, depresiškumo ir savižudybės rizikos.

Tyrimui pasirinkome Lietuvos kariuomenės šauktinių imtį. Lietuvoje į privalomąją karinę tarnybą yra šaukiami 19–26 m. vyrai (savanoriškai tarnauti galima pradėti ir nuo 18 m.), jeigu jie tuo metu nesimoko bendrojo lavinimo, profesinėse, aukštesniosiose ar aukštosiose mokyklose (informacija iš oficialaus Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos in-

terneto puslapio [www.kam.lt](http://www.kam.lt)). Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, moterys dažniau mėgina žudyti, tačiau vyrai dažniau nusižudo – Lietuvoje vyrų ir moterų savižudybių santykis siekia net 6 : 1 (Gailienė, 2005; Maris et al., 2000). 20–24 m. jauni vyrai – tai grupė, kurioje 1989–1996 m. savižudybių rodiklis padidėjo daugiausia iš visų amžiaus grupių – daugiau kaip 1,8 karto. Šiuo laikotarpiu savižudybių Lietuvoje daugėjo sparčiausiai per visą laiką, kol jos yra registruojamos (nuo 27 savižudybių 100 000 gyventojų iki 46 / 100 000; Gailienė, 1998). D. Gailienės (2001b) nuomone, 20–24 m. vyrų savižudybių rodiklis labiausiai padidėjo dėl to, kad jie nėra pakankamai socialiai įsitvirtinę, dažniausiai dar neturi įgiję profesijos. Į privalomąją karinę tarnybą yra šaukiami jaunuoliai, kurie po mokyklos baigimo dėl vienokių ar kitokių priežasčių (tikslingo savo pasirinkimo arba nepakankamų mokslo rezultatų) nestoja studijuoti. Todėl galima pagrįstai manyti, kad ši tiriamųjų grupė turėtų smarkiai skirtis nuo dažnai panašiose studijose (taip pat ir Gibb et al., 2006) tiriamų studentų. Tai sudaro galimybes patikrinti, ar B. E. Gibb ir kolegų (2006) bei kitų tyrėjų nustatyti dėsningumai pasitvirtins šioje specifinėje, gerokai mažiau tyrinėjamoje imtyje.

Kadangi kariuomenė yra institucija, kurioje labai pabrėžiamos tokios tradiciškai vyriškomis laikomos savybės kaip drąsa, ryžtas, tvirtumas, kūno ir dvasios stiprybė ir pan., galima kelti prielaidą, jog tiriamieji gali vengti pripažinti savo išgyvenamą nevirtę arba mintis apie savižudybę. Tačiau tai neturėtų sutrukdyti tyrimui, kadangi mus domina ne šių kintamųjų pasireiškimo dažnis, o jų tarpusavio sąsajos.

Remdamiesi B. E. Gibb ir kt. (2006) keliame prielaidą, kad nuostatos savižudybių atžvilgiu yra svarbus kintamasis įvertinant savižudybės riziką (suicidiškumą) – nevirties lygis ir nuostatos savižudybių atžvilgiu geriau prognozuoja

tiriamųjų savižudybės riziką negu nevirties lygis. Tačiau kitaip negu B. E. Gibb ir kt. (2006), mes matuosime įvairius nuostatų savižudybės atžvilgiu aspektus, ne tik priimtinumą. Taip pat netirsime depresiskumo įtakos, kadangi nevirties lygis geriau prognozuoja savižudybių riziką (Beck ir Steer, 1988).

Manome, jog toks tyrimas yra aktualus ir reikšmingas dėl kelių priežasčių. Pirma, B. E. Gibb ir kt. (2006) modelis yra visiškai naujas ir mums nepavyko aptikti studijų, kuriose būtų siekiama jį patikrinti. Antra, šiame tyrime bus tiriamos ne tik savižudybės priimtumo, bet ir kitų nuostatų savižudybės atžvilgiu aspektų sąsajos su nevirtimi bei suicidiškumu. Trečia, mes neradome jokių Lietuvoje atliktų ir paskelbtų tyrimų, kuriuose būtų tiriamos sąsajos tarp nuostatų savižudybių atžvilgiu ir nevirties lygio. Ketvirta, B. E. Gibb ir kt. (2006) modelis turi didelę taikomąją vertę, kadangi nurodo, jog dirbant su suicidiškais žmonėmis savižudybės rizika turi būti vertinama ne tik pagal nevirties lygį, bet ir atsižvelgiant į asmens nuostatas savižudybių atžvilgiu. Be to, pačios nuostatos gali tapti savižudybių prevencijos objektu – joms pasikeitus, gali sumažėti ir savižudybės rizika, net jeigu išlieka kiti rizikos veiksniai.

## Metodika

**Dalyviai.** Tyrime dalyvavo 486 vyrai, atliekantys privalomąją karinę tarnybą Alytaus, Kazlų Rūdos, Marijampolės, Panevėžio ir Ruklos batalionuose. 24,3 proc. klausimynų toliau analizuojant nebuvo naudojami, nes buvo nevisiškai arba netinkamai užpildyti. Klausimynai buvo atmesti, jei: 1) buvo neatsakyti klausimai, be kurių neįmanoma skaičiuoti skalės reikšmės; 2) nustatyta, kad klausimynas užpildytas netinkamai (pvz., nurodytas nerealistiškas tiriamojo amžius ir užrašytas komentaras, atspindintis neigiamą tiriamojo požiūrį į tyrimą). To-

lesnėje analizėje naudotos 368 (75,7 proc.) tyrimo dalyvių anketos.

Tyrimo dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 26 m.; amžiaus vidurkis – 20,46 (SD = 1,29).

**Įvertinimo būdai.** *ATTS*. Pirmoji tyrime taikoma metodika – *ATTS (Attitudes towards suicide questionnaire / Nuostatų savižudybių atžvilgiu klausimynas)* (švedų kalba), kuri sukūrė E. Salander Renberg ir L. Jacobsson (2003). Metodika yra plačiai taikoma nuostatoms savižudybių atžvilgiu įvertinti. Klausimyną sudaro 61 klausimas. Galima išskirti 5 atskiras klausimyno dalis: 1) susidūrimas su savižudybės problema (3 klausimai); 2) nuostatos savižudybių atžvilgiu – pagrindinė klausimyno dalis (40 teiginių); 3) demografiniai duomenys (5 klausimai); 4) nusivylimas gyvenimu ir suicidiniai ketinimai (11 klausimų); 5) atviri klausimai apie savižudybių priežastis ir prevenciją (2 klausimai). Metodiką į lietuvių kalbą išvertė P. Skruibis (2002). Teisė naudoti klausimyną Lietuvoje autorių yra suteikta Vilniaus universiteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros tyrėjų grupei, vadovaujamai prof. Danutės Gailienės. Šiuo metu vyksta klausimyno psichometrinių charakteristikų tikrinimas.

*Nuostatų savižudybių atžvilgiu.* Pagrindinę *ATTS* klausimyno dalį – nuostatas savižudybės atžvilgiu – sudaro Likerto skalės teiginiai, kurių reikšmės yra nuo 1 (visiškai nesutinku) iki 5 (visiškai sutinku). Išimtį sudaro 41-as ir 43-ias klausimai, kur reikia pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų. Šiame tyrime naudosime *ATTS* lietuviškosios versijos aštuonių faktorių modelį, apimančią 30 iš 40 anketos nuostatų dalies teiginių (Skruibis ir Gailienė, įteikta spausdinti). Modelis paaiškino 54,2 proc. kintamųjų bendrosios dispersijos, jo vidinis suderinamumas – 0,70 (Cronbacho alpha). 1-oje lentelėje pateikiame šio modelio skalių ir jas sudarančių teiginių sąrašą. Nuostatos savižu-

dybių atžvilgiu yra įvertinamos skaičiuojant skales sudarančių teiginių įverčių aritmetinius vidurkius.

*Suicidiškumas.* *ATTS* suicidiškumas (savižudybės rizika) įvertintas išvedant aritmetinį vidurkį iš šešių *ATTS* teiginių, skirtų nusivylimui gyvenimu ir suicidiniams ketinimams įvertinti (53-ias–58-as teiginiai, pvz., „Ar kada nors esate norėjęs (-usi) būti miręs (-usi), pavyzdžiui, kad galėtumėte užmigti ir nebeprabusti?“). Kiekvieno teiginio įvertinimą sudarė keturi balai (dažnai / kartais / beveik niekada / niekada).

*Becko nevilties skalė (BHS – Beck Hopelessness Scale; Beck and Steer, 1988).* Ši metodika yra laikoma labiausiai pripažintu ir dažniausiai naudojamu nevilties psichologinio įvertinimo instrumentu. Jis matuoja neigiamo požiūrio į savo ateitį (pesimizmo) stiprumą.

Nevilties skalę sukūrė Aaron T. Beck su savo bendradarbiais Pensilvanijos universiteto Kognityvinės terapijos centre 1974 m. Skalę sudaro 20 teiginių apie dabartinį gyvenimą ir ateitį (pvz., „Aš žvelgiu į ateitį su viltimi ir entuziazmu“, „Ateitis man atrodo neaiški ir miglota“, „Aš tiesiog nesugebu pasinaudoti palankiomis progomis ir nėra pagrindo tikėtis, kad galėsiu tai padaryti ateityje“). Tiriamasis turi atsakyti į kiekvieną teiginį „taip“ arba „ne“. Kiekvienas iš 20 atsakymų įvertinamas dichotomine skale 1 arba 0. Dvidešimties teisingų ir klaidingų teiginių rakte 9 atsakymai yra „taip“, 11 – „ne“. Bendra nevilties skalės įverčių suma yra bendras nevilties lygio rodiklis, kurio ribos gali būti tarp 0 ir 20, kur didžiausias rodiklis reiškia didžiausią neviltį.

Skalės vidinis suderinamumas, taikant ją skirtingose imtyse, varijuoja nuo 0,87 iki 0,93 (Kuder-Richardson 20; Beck and Steer, 1988). BHS originalo versijos patikimumą matuojant pakartotinio testavimo būdu po savaitės (angl. *test-retest*), gautas Pearsono koreliacijos koeficientas 0,69 ( $p < 0,001$ ; Beck and Steer, 1988).

*1 lentelė. ATTS lietuviškosios versijos faktorių modelis (Skruibis ir Gailienė, įteikta spausdinti)*

<b>1 skalė. Priimtinumas</b>
Jeigu kentėčiau nuo sunkios, nepagydomos ligos, aš norėčiau, kad man padėtų nusižudyti. Žmogus, kenčiantis nuo sunkios, nepagydomos ligos ir pareiškiantis norą mirti, turėtų gauti tokią pagalbą. Aš galėčiau svarstyti galimybę atimti sau gyvybę, jeigu kentėčiau nuo sunkios, nepagydomos ligos. Savižudybė yra priimtinas būdas nutraukti nepagydomą ligą. Aš galiu suprasti, kai žmonės, kenčiantys nuo sunkios, nepagydomos ligos, nusižudo. Žmonės turi teisę atimti sau gyvybę. Gali būti tokių situacijų, kur vienintelis priimtinas sprendimas yra savižudybė. Savižudybė kartais gali atnešti palengvėjimą aplinkiniams.
<b>2 skalė. Pasirengimas padėti</b>
Stengtis sulaukyti kitą nuo savižudybės yra kiekvieno žmogaus pareiga. Aš esu pasirengęs padėti žmogui, išgyvenančiam savižudybės krizę, stengdamasis bendrauti su juo. Visada įmanoma padėti žmogui, turinčiam savižudiškų minčių.
<b>3 skalė. Pasmerkimas</b>
Savižudybė niekada negali būti pateisinama. Apskritai, aš nesuprantu, kaip žmogus gali atimti sau gyvybę. Savižudybė yra vienas iš blogiausių dalykų, kuriuos gali padaryti savo artimiesiems. Žmonės, kurie nusižudo, dažniausiai yra psichiškai nesveiki.
<b>4 skalė. Nenuspėjamumas</b>
Žmonės, kurie grasina nusižudyti, retai nusižudo. Žmonės, kurie kalba apie savižudybę, nenusižudo. Savižudybė įvyksta be išankstinio perspėjimo.
<b>5 skalė. Tabu</b>
Galima žmogui sukelti savižudiškų minčių, jeigu jo paklausi apie tai. Savižudybė yra tema, apie kurią geriau nekalbėti. Jeigu kas nors nori atimti sau gyvybę, tai yra jo / jos paties / pačios reikalas ir kiti turėtų nesikišti.
<b>6 skalė. Tarpasmeniniai santykiai</b>
Daugiausiai vienvė žmonės priveda prie savižudybės. Daugelį mėginimų nusižudyti sukelia konfliktai su artimu žmogumi. Mėginimas nusižudyti iš esmės yra pagalbos šauksmas. Dažnai nusižudyti mėginama iš keršto arba norint ką nors nubausti.
<b>7 skalė. Aplinkinių bejėgiškumas</b>
Artimieji paprastai neturi jokio supratimo apie tai, kas vyksta, kai žmogus mąsto apie savižudybę. Savižudybė įvyksta be išankstinio perspėjimo. Kai žmogus apsisprendžia nusižudyti, niekas negali jo sustabdyti.
<b>8 skalė. Įprastumas</b>
Aš galėčiau sakyti kitiems, kad atimsiu sau gyvybę, nors neketinčiau to daryti iš tikrųjų. Beveik kiekvienas kada nors gyvenime yra pagalvojęs apie savižudybę.

Yra surinkta daug duomenų apie įvairius skalės validumo aspektus, kurie yra pateikiami metodikos vadove (Beck and Steer, 1988).

Becko nevilties skalė į lietuvių kalbą išversta ir Lietuvoje pradėta naudoti, kai Vilniaus mieste buvo atliekama Pasaulinės sveikatos organizacijos parasuicidų studija (Gailienė, 2001a). Metodikos vertimą į lietuvių kalbą aprobavo Lietuvos psichologų sąjungos Psichodiagnostikos komisija. Vėliau lietuviškas tekstas nepriklausomų vertėjų buvo išverstas atgal į anglų kalbą, ir tarptautiniai ekspertai dar kartą aprobavo lietuvišką skalės variantą. Kol kas nėra paskelbta tyrimų, nurodančių lietuviško BHS varianto psichometrines charakteristikas. Beck nevilties skalės (BHS) vidinis suderinamumas mūsų tyrimo imtyje pakankamas (Kuder-Richardson 20 = 0,78).

*Tyrimo eiga.* Tyrimo dalyviai anketas pildė grupėse (batalionų salėse arba auditorijose), tyrėjams instrukcijas pateikus žodžiu. Visais atvejais buvo užtikrintas tiriamųjų atsakymų konfidencialumas ir anonimiškumas. Duomenys buvo surinkti 2003–2004 m. atliekant Lietuvos karo akademijos Strateginių tyrimų centro užsakytą tyrimą, kurio tikslas – išsiaiškinti savižudiško elgesio prielaidas Lietuvos kariuomenėje ir pateikti jo prevencijos rekomendacijas.

## Rezultatai

Nustatyta, kad ryšys tarp nevilties lygio ir ATTS suicidiškumo rodiklio Lietuvos kariuomenės šauktinių imtyje yra statistiškai reikšmingas ( $r = 0,45, p < 0,01$ ) (2-a lentelė). Daugelis korelacijų tarp nuostatų savižudybių atžvilgiu ir suicidiškumo yra statistiškai reikšmingos. Reikšmingas teigiamas ryšys gautas tarp suicidiškumo ir šių nuostatų savižudybių atžvilgiu: savižudybės priimtimumo ( $r = 0,38, p < 0,01$ ); savižudybės įprastumo ( $r = 0,34, p < 0,01$ ); aplinkinių bejėgiškumo ( $r = 0,24, p < 0,01$ );

tarpasmeninių santykių ( $r = 0,17, p < 0,01$ ). Neigiamos koreliacijos nustatytos tarp suicidiškumo ir pasirengimo padėti ( $r = -0,21, p < 0,01$ ) bei suicidiškumo ir savižudybės pasmerkimo ( $r = -0,36, p < 0,01$ ).

Nustatytos statistiškai reikšmingos sąsajos tarp Lietuvos kariuomenės šauktinių nevilties lygio (BHS) ir nuostatų savižudybių atžvilgiu. Nereikšminga koreliacija buvo tik tarp nevilties lygio ir ATTS metodikos savižudybės nenuspėjamumo skalės. Teigiami reikšmingi ryšiai nustatyti tarp BHS ir savižudybės priimtimumo ( $r = 0,31, p < 0,01$ ), savižudybės tabu ( $r = 0,11; p < 0,01$ ), savižudybės įprastumo ( $r = 0,18, p < 0,01$ ) ir aplinkinių bejėgiškumo ( $r = 0,22, p < 0,01$ ). Dviejų ATTS metodikos skalių ir nevilties lygio koreliacijos buvo neigiamos. Neigiamas ryšys nustatytas tarp nevilties lygio ir pasirengimo padėti ( $r = -0,26, p < 0,01$ ) bei tarp nevilties lygio ir savižudybės pasmerkimo ( $r = -0,30, p < 0,01$ ) (2-a lentelė).

Tyrimo duomenų sąveikoms įvertinti buvo atlikta daugiamatė hierarchinė regresinė analizė. Priklausomasis kintamasis buvo tyrimo dalyvių suicidiškumo rodiklis (ATTS suicidiškumas). Regresinėje analizėje naudoti tik tie kintamieji, kurių koreliacijos su ATTS suicidiškumo rodikliu buvo statistiškai reikšmingos. Nepriklausomi kintamieji į regresijos lygtį įtraukti dviem etapais: 1) nevilties lygis; 2) nuostatos savižudybių atžvilgiu (3-ia lentelė).

Pirmajame regresinės analizės etape į regresijos lygtį buvo įtrauktas tik vienas nepriklausomas kintamasis – nevilties lygis (BHS). Nevilties lygis prognozavo 21,1 proc. suicidiškumo kintamojo variacijos ( $R = 0,46, R^2 = 0,21, F[1,343] = 91,29, p < 0,001$ ). Becko nevilties skalė reikšmingai prognozavo šauktinių suicidiškumo įvertį ( $\beta = 0,46, t = 9,55, p < 0,001$ ).

Antra regresijos lygtis, įtraukus į ją nuostatas savižudybės atžvilgiu, prognozavo 34,2 proc.

2 lentelė. Lietuvos šaukinių (N = 368) ATTS skalių ir BHS skalės vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir koreliacijų matrica

	M	SD	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 BHS	5,46	3,61	1,0								
2 ATTS priimtumas	2,93	0,82	0,31**	1,0							
3 ATTS pasirengimas padėti	4,13	0,68	-0,26**	-0,29**	1,0						
4 ATTS pasmerkimas	3,41	0,73	-0,30**	-0,42**	0,30**	1,0					
5 ATTS nenusipėjumas	3,17	0,70	0,02	0,05	0,02	0,19**	1,0				
6 ATTS tabu	2,51	0,69	0,20**	0,22**	-0,11*	0,03	0,09	1,0			
7 ATTS tarpasmeniniai santykiai	3,12	0,62	0,11*	0,21**	0,17**	0,05	0,14**	0,16**	1,0		
8 ATTS aplinkinių bejėgiškumas	2,94	0,73	0,22**	0,27**	-0,22**	-0,02	0,44**	0,22**	0,08	1,0	
9 ATTS įprastumas	3,01	0,92	0,18**	0,33**	-0,20**	-0,22**	0,05	0,11*	0,21**	0,18**	1,0
10 ATTS suicidiškumas	1,86	0,59	0,45**	0,38**	-0,21**	-0,36**	0,04	0,08	0,17**	0,24**	0,34**

Pastaba. \* p < 0,05; \*\* p < 0,01.



3 lentelė. Hierarchinės daugiameitės regresijos rezultatai, priklausomasis kintamasis – ATTS metodikos suicidiškumo rodiklis

	R <sup>2</sup>	Δ R <sup>2</sup>	Nepriklausomi kintamieji	β	t
1	0,211		Konstanta		8,71 ***
			BHS	0,46	9,55 ***
2	0,342	0,131 **	Konstanta		-0,09
			BHS	0,30	6,19 ***
			ATTS priimtinumas	0,11	1,20 *
			ATTS pasirengimas padėti	0,01	0,18
			ATTS pasmerkimas	-0,18	-3,51 **
			ATTS tarpasmeniniai santykiai	0,08	1,65
			ATTS aplinkinių bejėgiškumas	0,11	2,40 *
			ATTS įprastumas	0,17	3,40 **

Pastaba. \* p < 0,05; \*\* p < 0,01; \*\*\* p < 0,001.

suicidiškumo duomenų variacijos ( $R = 0,59$ ,  $R^2 = 0,34$ ,  $F[6,343] = 24,91$ ,  $p < 0,001$ ).  $R^2$  pokytis = 0,13 yra statistškai reikšmingas ( $F[6,336]_{\text{pokytis}} = 11,14$ ,  $p < 0,001$ ). Reikšmingi kintamieji, geriausiai prognozuojantys suicidiškumą antroje lygyje, buvo BHS ( $\beta = 0,30$ ,  $t = 6,19$ ,  $p < 0,001$ ), ATTS įprastumas ( $\beta = 0,17$ ,  $t = 3,40$ ,  $p < 0,01$ ), ATTS priimtinumas ( $\beta = 0,11$ ,  $t = 1,20$ ,  $p < 0,05$ ), ATTS pasmerkimas ( $\beta = -0,18$ ,  $t = -3,51$ ,  $p < 0,01$ ) ir ATTS aplinkinių bejėgiškumas ( $\beta = 0,11$ ,  $t = 2,40$ ,  $p < 0,05$ ) (3-ia lentelė).

## Rezultatų aptarimas

*Nevilties lygis ir suicidiškumas.* Tyrimo metu nustatyta, kad labiausiai su tiriamųjų suicidiškumu yra susijęs nevirties lygis. Tai sutampa su daugelio kitų tyrimų rezultatais, rodančiais, kad nevirtis yra kintamasis, bene geriausiai prognozuojantis suicidiškumą (Beck and Steer, 1988; Maris et al., 2000).

*Nuostatos savižudybių atžvilgiu ir suicidiškumas.* Rezultatai taip pat patvirtina sąsajas tarp nuostatų savižudybių atžvilgiu bei suicidišku-

mo. Kaip ir F. Salander Renberg ir L. Jacobsson (2003), mes nustatėme, kad su suicidiškumu reikšmingai koreliuoja ne vien savižudybės priimtinumas, bet ir kiti nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektai: pasirengimas padėti (atvirkštinis ryšys), savižudybės pasmerkimas (atvirkštinis ryšys), savižudybės kaip tarpasmeninių santykių problemų supratimas, aplinkinių bejėgiškumas bei savižudybės įprastumas. Su suicidiškumu nekoreliuoja ATTS tabu ir nenuspėjamumo skalės. Atrodo, kad šios dvi pastarosios skalės, kitaip negu kitos ATTS skalės, atspindi ne savižudybės kaip poelgio vertinimą (priimanti pozicija, smerkianti, bejėgiška ir t. t.), o savižudybės komunikacinių aspektų vertinimą – požiūrį į pavojaus ženklus bei atvirą kalbėjimą apie savižudybės riziką. Kartu šie rezultatai reikšmingi tuo, kad patvirtina, jog nuostatos savižudybių atžvilgiu yra kur kas sudėtingesnis ir įvairiapusiškesnis konstruktas, negu vien tik savižudybės priimtinumas / nepriimtinumas.

*Nuostatos savižudybės atžvilgiu, nevirtis ir suicidiškumas.* Tyrimo rezultatai patvirtino mūsų hipotezę, jog nuostatų savižudybių atžvilgiu bei

nevilties lygio sąveika yra svarbi prognozuojant suicidiškumą. Mūsų duomenys atitinka B. E. Gibb ir kt. (2006) pasiūlytą modelį, pagal kurį nuostatos savižudybės atžvilgiu yra tarpinis kintamasis tarp nevilties ir suicidiškumo. Tai reiškia, kad jeigu žmogus išgyvena nevilgtį, tačiau savižudybė jam neatrodo priimtinas problemų sprendimų būdas, savižudybės procesas (mintys, ketinimai, planai, mėginimai) toliau nesivysto (arba vystosi lėčiau, negu kai savižudybė yra vertinama palankiai).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nevilties ir nuostatų savižudybių atžvilgiu sąveikoje yra reikšmingas ne tik savižudybės priimtumas, bet ir savižudybės pasmerkimas (reikšmingiausia įtaka iš visų nuostatų savižudybės atžvilgiu aspektų), savižudybės įprastumas bei vertinimas, kad aplinkiniai yra bejėgiai, kai susiduria su kito žmogaus savižudybės rizika. ATTS priimtumo skalę sudarančiuose teiginiuose figūroja nepagydomos ligos ir eutanazijos sąvokos, o visi likę minėtų skalių teiginiai kalba išimtinai apie savižudybę. Tai vėlgi patvirtina nuostatų savižudybių atžvilgiu daugiafaktoriškumą, o kartu leidžia aptikti tuos nuostatų aspektus, kurie geriausiai prognozuoja savižudybės riziką.

*Tyrimo rezultatų reikšmė savižudybių prevencijos kontekste.* Mūsų bei B. E. Gibb ir kt. (2006) rezultatai rodo, kad vyrams nuostatos savižudybės atžvilgiu gali būti kaip tam tikras apsauginis veiksnys savižudybių rizikos prasme. Žiūrint iš savižudybių prevencijos perspektyvų, tai yra svarbu dėl to, kad nuostatos savižudybės atžvilgiu gali būti keičiamos. Reikšmingi pozityvūs nuostatų savižudybių atžvilgiu pokyčiai gali įvykti tiek po ilgesnių intervencijų – vieno semestro psichologijos kurso studentams (Domino, 1980), pusės metų krizių įveikimo įgūdžių apmokymų savanoriams (Tuskenytė, 2006), tiek po trumpesnių intervencijų –

8 val. paskaitų ir seminarų ciklo apie savižudybes ir jų prevenciją studentams (Petrauskaitė, 2003). Nors kai kurie iš šių tyrimų rodo, jog nuostatų pokyčiai yra ilgalaikiai (Domino, 1980; Petrauskaitė, 2003), vis dėlto reikia atsižvelgti, kad šie tyrimai daryti jaunų studentų ir motyvuotų savanorių imtyse. Vertindama nuostatų pokyčius po trumpalaikių apmokymų, surengtų policijos pareigūnams ir greitosios pagalbos stoties medikams, Kazlauskaitė (2006) reikšmingų pokyčių neaptiko. Todėl būtini tolesni nuostatų pokyčių įvairiose imtyse tyrimai (pvz., tirti, kaip keičiasi depresišku, nevilgtį išgyvenančių arba suicidiškų žmonių nuostatos savižudybių atžvilgiu).

*Tyrimo ribotumai ir gairės tolesniems tyrimams.* Vienas iš tyrimo rezultatų ribotumų yra tas, kad nuostatų ir nevilties sąveika prognozuojant suicidiškumą buvo tirta specifinėje nereprezentatyvioje imtyje. Kita vertus, šie duomenys patvirtino panašius rezultatus, gautus medicinos studentų imtyje (Gibb et al., 2006). Vis dėlto ateityje vertėtų šias sąsajas patikrinti ir kitose imtyse.

Suicidiškumo rodikliu pasirinkome mintis apie savižudybę. Neaišku, ar mūsų nustatyta sąveika tarp nuostatų ir nevilties tikty prognozuojant ne tik mintis apie savižudybę, bet ir mėginimus nusižudyti. Šio aspekto savo tyrimu negalėjome įvertinti, kadangi imtyje buvo labai mažai asmenų, mėginusių nusižudyti.

Nors ir nustatėme, kad sąveika tarp nuostatų ir nevilties gerai prognozuoja suicidiškumą, remdamiesi šio tyrimo rezultatais negalime kalbėti apie priežastinius ryšius. Remiantis bendrąja nuostatų teorija galima teigti ir atvirkštinį ryšį (Oskamp and Schultz, 2005), pavyzdžiui, ne palankios nuostatos savižudybių atžvilgiu didina savižudybės riziką, o atvirkščiai – žmogaus suicidiškumas formuoja jo nuostatas savižudybių atžvilgiu.

## Išvados

1. Įvairūs nuostatų savižudybių atžvilgiu aspektai (savižudybės priimtinumumas, pamerkimas, savižudybių įprastumas bei aplinkinių bejėgiškumas, susidūrus su savižudybės rizika) yra statistiškai reikšmingai susiję su suicidiškumu.
2. Nevilties lygis yra statistiškai reikšmingai susijęs su suicidiškumu.
3. Nevilties lygio ir nuostatų savižudybių atžvilgiu sąveika leidžia geriau prognozuoti suicidiškumą, negu nevilties lygis.

## Padėka

Tyrimą finansavo Lietuvos karo akademijos Strateginių tyrimų centras. Dėkojame šio centro vadovei prof. Jūratei Novagrockienei už pagalbą atliekant tyrimą.

## LITERATŪRA

- Beck A. T., Steer R. A. Beck hopelessness scale manual. San Antonio: The Psychological Corporation, 1988.
- Dervic K., Gould M. S., Lenz G., Klienman M., Akkaya-Kalayce T., Velting D., Sonneck G., Friedrich M. H. Youth suicide risk factors and attitudes in New York and Vienna: A cross-cultural comparison // *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 2006, vol. 36 (5), p. 539–552.
- Domino G. Altering attitudes toward in an abnormal psychology course // *Teaching of Psychology*. 1980, vol. 7 (4), p. 239–240.
- Domino G., Moore D., Westlake L., Gibson L. Attitudes toward suicide: A factor analytic approach // *Journal of Clinical Psychology*. 1982, vol. 38 (2), p. 257–262.
- Domino G., Takahashi Y. Attitudes toward suicide in Japanese and American medical students // *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 1991, vol. 21 (4), p. 345–359.
- Etzersdorfer E., Vijayakumar L., Schony W., Gerausgruber A., Sonneck G. Attitudes towards suicide among medical students: Comparison between Madras (India) and Vienna (Austria) // *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 1998, vol. 33, p. 104–110.
- Gailienė D. Jie neturėjo mirti: savižudybės Lietuvoje. Vilnius: Tyto alba, 1998.
- Gailienė D. Mėginusieji nusižudyti – labai didelės suicidinės rizikos grupė // *Savižudybių prevencijos idėjos / Sud. D. Gailienė*. Vilnius: Tyto alba, 2001a. P. 182–199.
- Gailienė D. Savižudybių prevencijos Lietuvoje gairės // *Savižudybių prevencijos idėjos / Sud. D. Gailienė*. Vilnius: Tyto alba, 2001b. P. 9–30.
- Gailienė D. Užburtame rate: savižudybių paplitimas Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo // *Psichologija*. 2005, t. 31, p. 7–15.
- Gibb B. E., Andover M. S., Beach S. R. H. Suicidal ideation and attitudes toward suicide // *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 2006, vol. 36 (1), p. 12–18.
- Ginsburg G. P. Public conceptions and attitudes about suicide // *Journal of Health and Social Behavior*. 1971, vol. 12 (3), p. 200–207.
- Kazlauskaitė A. Savižudybių prevencijos mokymų efektyvumas keičiant nuostatas savižudybių atžvilgiu. Bakalauro darbas. Vilniaus universitetas, 2006.
- Lošakevičius A. Mėginusių nusižudyti pacientų, medicinos studentų ir Vilniaus greitosios pagalbos ligoninės personalo nuostatos savižudybių atžvilgiu. Magistro darbas. Vilniaus universitetas, 2005.

Maris R. W., Berman A. L., Silverman M. M. Comprehensive textbook of suicidology. New York: The Guildford Press, 2000.

Oskamp S., Schultz P. W. Attitudes and opinions (3<sup>rd</sup> ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2005.

Petrauskaitė R. Medicinos studentų nuostatos savižudybių atžvilgiu: ar suicidologiniai apmokymai yra veiksmingi? Magistro darbas. Vilniaus universitetas, 2003.

Ružytė I. Vyresniųjų klasių moksleivių požiūris į savižudybę įvairiuose Lietuvos regionuose: Diplominis darbas. Vilniaus universitetas, 1993.

Salander Renberg E., Jacobsson L. Development of a questionnaire on attitudes towards suicide (ATTS) and its application in Swedish population // Suicide and Life-Threatening Behavior. 2003, vol. 33 (1), p. 52–64.

Sale I., Williams C. L., Clark J., Mills J. Suicide behavior: Community attitudes and beliefs // Suicide. 1975, vol. 5 (3), p. 158–168.

Shneidman E. S. Savižudžio sąmonė. Vilnius: ALK, 2002

Skruibis P. Medicinos ir psichologijos studentų bei krizių įveikimo tarnybos savanorių nuostatos savižudybių atžvilgiu. Bakalauro darbas. Vilniaus universitetas, 2002.

Skruibis P., Gailienė D. Nuostatų savižudybių atžvilgiu klausimyno – ATTS lietuviškosios versijos psichometrinės savybės (*iteikta spausdinti*).

Skruibis P., Gailiene D., Hjelmeland H., Fartacek R., Fekete S., Knizek B. L., Osvath P., Salander Renberg E., Rohrer R. R. Attitudes towards suicide among regional politicians in Lithuania, Austria, Hungary, Norway and Sweden (*iteikta spausdinti*).

Stack S., Kposowa A. J. The association of suicide rates with individual-level suicide attitudes: A cross-national analysis // Social Science Quarterly. 2008, vol. 89 (1), p. 39–59.

Šekštelienė E. Didelės suicidinės rizikos asmenų demografinės charakteristikos, žinios ir nuostatos savižudybių atžvilgiu. Magistro darbas. Vilniaus universitetas, 2006.

Tuskenytė D. Psichologinės pagalbos telefono savanorių nuostatų į savižudybes kitimas apmokymų metu. Bakalauro darbas. Vilniaus universitetas, 2006.

Williams J. M. G., Pollock L. R. Psychology of suicidal behaviour // The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide / Ed. by K. Hawton, K. van Heering. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2000. P. 193–207.

Zemaitiene N., Zaborskis A. Suicidal tendencies and attitude towards freedom to choose suicide among Lithuanian schoolchildren: Results from three cross-sectional studies in 1994, 1998, and 2002 // BMC Public Health. 2005 [žiūrėta 2008 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/5/83>

## LEVEL OF HOPELESSNESS, ATTITUDES TOWARDS SUICIDE AND SUICIDE RISK

Paulius Skruibis, Evaldas Kazlauskas, Danutė Gailienė

### Summary

**Objectives:** There is a substantial level of evidence that affirmative attitudes towards suicide are connected to suicidality (suicide ideation, suicide attempts and completed suicide). Hopelessness is proved to be one of the best available predictors of the suicide risk. A hypothesis that attitudes can serve as mediating variable between hopelessness and suicidality was proposed in recent studies (Gibb et al., 2006). The main aim of this study is to test the hypothesis that interaction between attitudes towards suicide and hopelessness will be a better predictor of suicidality than hopelessness.

**Methods:** Different aspects of attitudes towards suicide and suicidality were measured with Questionnaire on Attitudes Towards Suicide (ATTS). Hopelessness level was assessed with Beck Hopelessness Scale (BHS). The study was conducted in the sample of Lithuanian army conscripts (N = 368) aged between 18 and 26 (mean age was 20.46; SD = 1.29).

**Results:** Suicidality index significantly correlated both with hopelessness ( $r = .45, p < .01$ ) and various aspects of attitudes towards suicide. The strongest correlation was between acceptance of suicide and suicidality index ( $r = .36, p < .01$ ), but we have also found significant correlations between five other aspects of attitudes and suicidality. Significant correlations between hopelessness and various aspects of attitudes towards suicide were found. Variables using

hierarchical stepwise model were entered into multiple regression model. Hopelessness accounted for 21.1% of suicidality variance. Attitudes towards suicide, added into regression model on second step, increased prediction of suicidality to 34.2%.

**Conclusions:** Results of this study show that different aspects of attitudes towards suicide correlate with the suicide risk. Correlation between hopelessness and suicidality was confirmed as well. Finally, the

results indicate that attitudes towards suicide are significant predictors of suicide risk. Interaction of attitudes towards suicide and hopelessness predicts suicide risk better than hopelessness. Results of present study have confirmed, that attitudes towards suicide are significant mediators between hopelessness and suicidality.

**Keywords:** attitudes towards suicide, hopelessness, suicidality, suicide.

*Iteikta 2008-02-20*